

LATVIJAS REPUBLIKAS PROKURATŪRA
ĢENERĀLPROKURATŪRAS
DARBĪBAS KONTROLES UN STARPTAUTISKĀS
SADARBĪBAS DEPARTAMENTS
**PROKURATŪRAS FUNKCIJU ĪSTENOŠANAS
KOORDINĀCIJAS NODAĻA**

Reģ. Nr. 90000022859, Kalpaka bulvāris 6, Rīgā, LV-1050
tālr. 67044447 fakss , e-pasts: e-prokuratūra@lrp.gov.lv

Rīgā

27.10.2023. Nr. N-124-2023-00132
Uz 29.09.2023. Nr.1-5/273

Latvijas Republikas tiesībsargam
_DEFAULT@90000055101

Par viedokļa sniegšanu

Jūsu 2023. gada 29. septembra vēstule izskatīta Ģenerālprokuratūras Darbības kontroles un starptautiskās sadarbības departamenta Prokuratūras funkciju īstenošanas koordinācijas nodaļā. Vēstulē norādīts, ka aptuveni 3% no ik gadu Latvijā dzimušajiem bērniem ir bez paternitātes, arī situācijās, kad bērns tiek ieņemts nozieguma rezultātā, bērna paternitāte visbiežāk netiek noteikta – bērna dzimšanas reģistrā netiek veikts ieraksts par tēvu. Tāda situācija veidojas pat tad, ja kriminālprocesa ietvaros tiek noskaidrots noziedzīga nodarījuma izdarītājs, kas ir bērns, kurš ieņemts nozieguma rezultātā, tēvs. Situācijās, kad krimināllietā ir noskaidrota bērna izcelšanās, bet bērna paternitāte netiek noteikta (nav ieraksts dzimšanas reģistrā), bērna tēvs faktiski ir atbrīvots no uztura došanas pienākuma bērnam, savukārt bērna mātei nav iespējams saņemt uzturlīdzekļus bērna uzturam ne no personas, no kuras bērns izcēlies, ne no Uzturlīdzekļu garantiju fonda. Ar atsauci uz Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņem 2022.–2027. gadam norādīts, ka viens no rīcības virzieniem ir bērnu, kuriem nav noteikta paternitāte, vienlīdzīgu iespēju stiprināšana, secinot, ka valstij pēc iespējas ir jāveic viss iespējamais, lai bērna paternitāte tiktu noteikta, vienlaikus izšķirot tās situācijas, kad bērna tēvs nav identificējams. Lūgts sniegt viedokli: 1) par iespējamiem risinājumiem kriminālprocesa ietvaros piedzīt no vainīgā uzturlīdzekļus nozieguma rezultātā dzimušam bērnam bez paternitātes; 2) vai nozieguma rezultātā dzimuša bērna, kura izcelšanās ir pierādīta krimināllietas ietvaros, dzimšanas reģistrā būtu jāizdara ieraksts par tēvu.

Jautājumā par to, vai nozieguma rezultātā dzimuša bērna, kura izcelšanās ir pierādīta krimināllietas ietvaros, dzimšanas reģistrā būtu jāizdara ieraksts par tēvu, uzskatam, ka bērna bioloģiskā izcelšanās krimināllietas ietvaros var tikt pierādīta tikai ar kriminālprocesa ietvaros veiktas ekspertīzes (DNS ekspertīze) atzinumu, taču DNS ekspertīzes atzinums vien nepierāda, ka bērns ir dzimis noziedzīga nodarījuma rezultātā. Ģenerālprokuratūras rīcībā nav informācijas par to, cik bieži kriminālprocesos šādas ekspertīzes tiek veiktas.

Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 34. panta ceturrtā daļa noteic, ka dzimšanas reģistrā ieraksta ziņas tikai par viņa māti, ja bērna māte nav laulībā un līdz dzimšanas fakta reģistrācijai bērna paternitāte nav atzīta vai noteikta. Atbilstoši Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 35. panta pirmajai daļai, dzimšanas reģistra ierakstu papildina ar ziņām par bērna tēvu, ja bērnam paternitāte ir atzīta, noteikta vai paternitātes fakts konstatēts Civillikuma 154., 155., 157. un 158. pantā paredzētajā kārtībā.

Ģenerālprokuratūras ieskatā arī gadījumā, ja bērns ir ieņemts un dzimis nozieguma rezultātā, un bērna māte vēlas, lai dzimšanas reģistrā tiktu izdarīts ieraksts par tēvu, piemērojams šobrīd spēkā esošais normatīvo aktu regulējums, proti, pamats šāda ieraksta izdarīšanai būtu tiesas spriedums, ar kuru noteikta paternitāte. Lai arī pirmšķietami varētu likties, ka jautājuma par

paternitātes noteikšanu risināšana prasības tiesvedības kārtībā ir laikietilpīga, vairumā gadījumu tas būtu efektīvs līdzeklis – jāņem vērā, ka, ja kriminālprocesā jau ir DNS ekspertīzes atzinums, tad tiesai prasības tiesvedības kārtībā nebūtu nepieciešamības noteikt ekspertīzi atkārtoti, proti, varētu tikt apsvērts jautājums par to, ka DNS ekspertīzes atzinums kriminālprocesā varētu kalpot kā rakstveida pierādījums civilprocesā. Tāpat varētu tikt apsvērts jautājums par šādu lietu (kurās ir ziņas par to, ka kriminālprocesā jau ir veikta DNS ekspertīze) izskatīšanu rakstveida procesā.

Ja bērna māte nevēlas, lai dzimšanas reģistrā būtu ieraksts par bērnu, kurš ieņemts noziedzīga nodarījuma rezultātā, tēvu, tad atbilstoši spēkā esošajam regulējumam nav iespējams no bērna tēva piedzīt uzturlīdzekļus, un piedziņas neiespējamības gadījumā Uzturlīdzekļu garantijas fondam nav likumīga pamata uzturlīdzekļus bērnam maksāt no valsts līdzekļiem. Ņemot vērā to, ka bērna mātes nevēlēšanās, lai dzimšanas reģistrā būtu ieraksts par bērnu, kurš ieņemts noziedzīga nodarījuma rezultātā, tēvu, nenoliedzami var būt balstīta ētiskos apsvērumos, kā arī, ievērojot nepieciešamību nodrošināt bērna vislabākās intereses, Ģenerālprokuratūras ieskatā būtu meklējami risinājumi, kā šādos gadījumos nodrošināt bērnam uzturlīdzekļus un kā tos vēlāk piedzīt no bērna tēva.

Papildus norādāms – tas, ka bērns ir ieņemts noziedzīga nodarījuma rezultātā, var tikt pierādīts tikai ar spēkā stājušos nolēmumu kriminālprocesā, ar kuru persona (bērna bioloģiskais tēvs) ir atzīts par vainīgu šī noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Tiesvedība krimināllietā var ilgt vairākus gadus. Līdz ar to būtu meklējami risinājumi arī tam, kā gadījumos, kad māte nevēlas, lai dzimšanas reģistrā būtu ieraksts par bērna tēvu, nodrošināt bērnam uzturlīdzekļus līdz šāda nolēmuma spēkā stāšanās brīdim.

Papildus vēršam uzmanību, ka, atbilstoši Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 124. panta pirmajai daļai, pierādīšanas priekšmets ir visu kriminālprocesā pierādāmo apstākļu kopums un ar tiem saistītie fakti un palīgfakti. Savukārt saskaņā ar KPL 124. panta otro daļu pierādīšanas priekšmets ir kriminālprocesā pierādāma noziedzīga nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un KPL paredzētie apstākļi, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā. Atbilstoši minētā panta piektajai daļai pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību. Veicot kriminālprocesu par noziedzīgiem nodarījumiem, kas paredzēti Krimināllikuma XVI nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību” pierādāmi ir konkrētās nodaļas pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvs.

Jautājumi, kas saistīti ar ziņu ierakstīšanu dzimšanas reģistrā, kā arī jautājumi par tālāku uzturlīdzekļu piedziņu bērnam, kas ieņemts noziedzīga nodarījuma pret dzimumneaizskaramību rezultātā, nav risināmi krimināllietas, kurā veikts kriminālprocess par dzimumnoziegumiem, ietvaros. Neapšaubāmi, ka nolēmums šādā krimināllietā vai krimināllietā esošās ziņas (eksperta atzinums, veicot ekspertīzi ar DNS metodi) var tikt izmantotas fakta konstatācijai par bērna izcelsmi Civillikuma II nodaļas “Vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumi” pirmās apakšnodaļas “Bērna izcelšanās noteikšana” un Civilprocesā noteiktajā kārtībā, lai Dzimtsarakstu nodaļa tālāk izdarītu attiecīgu ierakstu dzimšanas reģistrā. Nenoliedzami, ka šādos gadījumos, kad bērns ieņemts un dzimis noziedzīga nodarījuma rezultātā, jautājums saistībā ar paternitāti (ierakstu dzimšanas reģistrā) ir ļoti sensitīvs. Domājams, ka šajā jautājumā viennozīmīgi noteicoša nozīme ir sievietes, kura cietusi noziedzīga nodarījuma rezultātā, viedoklim un vēlmei – vai ziņas par tēvu ierakstāmas, vai gluži pretēji – nav ierakstāmas dzimšanas reģistrā. Valsts šajā aspektā nedrīkstētu ierobežot sievietes tiesības šī jautājuma izlemšanā.

Viedokļa sagatavošanas gaitā prokuratūra ir iepazinusies ar Latvijas Republikas Tiesībsarga 2012. gada 30. novembra atzinumu pārbaudes lietā Nr.2012-136-23C un tā secinājumiem. Tajā analizēta ārvalstu pieredze, kuras kopējā iezīme ir tā, ka māte nav juridiski atbildīga, ja bērnam nav noteikta paternitāte. Norādīts, ka jautājumā par bērnu, kuram nav noteikta paternitāte, tiesībām saņemt uzturlīdzekļus no valsts, lielākajā daļā valstu tās atbalsts nav atkarīgs

no paternitātes noteikšanas, bet no ģimenes ienākumiem. Minētā atzinuma secinājumos atzīts, ka Latvijas Republikas normatīvajos aktos nav jānosaka obligāts pienākums noteikt bērnam paternitāti. Ja māte spēj uzturēt bērnu, nodrošināt viņa audzināšanu un attīstību, valstij būtu jāatturas no iejaukšanās personas privātajā dzīvē. Ja māte nespēj uzturēt bērnu, nodrošināt viņa audzināšanu un attīstību, palīdzība sniedzama sociālās palīdzības veidā. Dzīvesvietas sociālajam dienestam būtu jāinformē māte par nepieciešamību noteikt bērnam paternitāti, izskaidrojot paternitātes noteikšanas nozīmīgumu bērna interesēm no sociālā, juridiskā, psiholoģiskā un medicīniskā viedokļa, kā arī informējot par tiesībām saņemt valsts nodrošinātu juridisko palīdzību. Ja māte atsakās sadarboties ar sociālo dienestu un veikt nepieciešamās darbības, lai noteiktu bērnam paternitāti, sociālajam dienestam jāvēršas bāriņtiesā, lūdzot izvērtēt nepieciešamību izmantot Bāriņtiesu likuma 16.panta piektajā punktā noteiktās bāriņtiesas tiesības iesniegt tiesā prasības pieteikumu bērna interesēs. Bāriņtiesai jāizvērtē, vai paternitātes noteikšana ir bērna interesēs. Ja bāriņtiesa, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, pieņem lēmumu, ka paternitātes noteikšana ir bērna interesēs, bāriņtiesa ir tiesīga celt attiecīgu prasību. Vienlaikus atzīts, ka Latvijas Republikas normatīvie akti nodrošina vienādas tiesības uz sociālo nodrošinājumu visiem bērniem neatkarīgi no paternitātes noteikšanas, sociālā palīdzība tiek sniegta atkarībā no ģimenes ienākumiem, nevis paternitātes esamības.

Iepazīstoties ar 21.12.2022. Ministru kabineta rīkojumu Nr. 967 “Par Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņem 2022.–2027. gadam”¹, tajā, ilustrējot 2.3. rīcības virzienu, konstatēts, ka pastāv gadījumi, kad mātes atsakās nosaukt tēvus (ieskaitot ārkārtas apstākļus, piemēram, asinsgrēka gadījumus, vai arī gadījumus, kad tēvs pret bērna māti ir bijis seksuāli vardarbīgs, kā rezultātā ir ieņemts bērns). Lai arī mātēm varētu likumīgi pieprasīt nosaukt tēva vārdu, būtu grūti piespiest to darīt, un tiktu radīts konflikts starp mātes un bērna tiesībām. Vārdi “pēc iespējas” [zināt vecākus] nozīmē, ka bērniem ir tiesības zināt savus vecākus, ja vien tas ir iespējams, pat tādā gadījumā, ja to uzskata par pretrunīgu bērna vislabākajām interesēm. Secināts arī, ka “pēc iespējas” ietver arī bērna tiesības saņemt aprūpi no saviem vecākiem – un neviens nevar apgalvot, ka “pēc iespējas” [būt vecāku aizgādībā] arī šajā kontekstā nenozīmē bērna vislabāko interešu ievērošanu. Tomēr “vislabākās intereses” nekur nav definētas, un nav iespējamas vienkāršas atbildes uz jautājumu, vai bērna vislabākās intereses tiek pārkāptas, sniedzot nepatīkamu informāciju par viņu izcelsmi, vai arī liedzot viņiem saņemt šo informāciju, pamatojoties uz to, ka tā varētu viņiem kaitēt. Gadījumā, ja bērnam nav ieraksta dzimšanas apliecībā par bērna tēvu (nav noteikta paternitāte), bērna interesēs, ka arī materiālās atbalstīšanas nolūkā, tomēr ir paternitāti noteikt. Ņemot vērā augstāk minēto, atzīta nepieciešamība pievērst īpašu uzmanību bērniem, kuriem nav noteikta paternitāte, lai nodrošinātu šo bērnu vienlīdzīgas tiesības uz materiālo nodrošinājumu no valsts puses (nesaistot tomēr to ar paternitātes noteikšanu), vienlaikus atzīstot nepieciešamību uzsākt diskusiju par principu un kritēriju “viena vecāka ģimene” (vecāki, kuri dažādu apstākļu dēļ par bērnu rūpējas vieni) noteikšanai.

Iepazīstoties ar likumprojekta “Grozījumi Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumā”² anotāciju, konstatējams, ka uzturlīdzekļu parādnieku skaits ir ļoti ievērojams (tuvu 42 000), tāpat no fonda izmaksāto, bet neatgūto uzturlīdzekļu apmērs pārsniedz 345 miljonus eiro. Šādos apstākļos uzlikt par pienākumu izmaksāt no fonda uzturlīdzekļus arī tādiem bērniem, kuriem nav noteikta paternitāte, būtu fiskāli apgrūtināši.

¹ <https://m.likumi.lv/doc.php?id=338304>

² <https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs14.nsf/0/BC02E1A01732D6B9C2258958002C0BD6?OpenDocument>

Tomēr, resumējot iepriekš norādīto, jautājumā par iespējamiem risinājumiem kriminālprocesa ietvaros piedzīt no vainīgā uzturlīdzekļus nozieguma rezultātā dzimušam bērnam bez paternitātes, prokuratūra uzskata, ka Civillikums un Civilprocesa likums paredz pietiekami plašas iespējas noteikt paternitāti, kā arī plašu tiesīgo personu loku, tai skaitā, izmantojot Bāriņtiesu likumā paredzētās pilnvaras, lai paternitāte, ievērojot bērna intereses, tiktu noteikta, līdz ar ko, jautājumā par to, vai nozieguma rezultātā ieņemta un dzimuša bērna, kura izcelšanās ir pierādīta krimināllietas ietvaros, dzimšanas reģistrā būtu jāizdara ieraksts par tēvu, tas būtu darāms spēkā esošā regulējuma ietvaros, krimināllietā esošos pierādījumus nepieciešamības gadījumā izmantojot civillietā.

Virsprokurors

A. Mickevičs